

RETTFERDIG KRIG

INTERVJU MED LENE BOMANN-LARSEN

Av Ruben Røsler

Lene Bomann-Larsen forsvarte nylig sin doktorgrad i filosofi ved Universitet i Oslo, og arbeider med temaer innen etikk og praktisk filosofi. Hennes doktoravhandling tok for seg soldaters moralske status. Filosofisk supplement har snakket med Bomann-Larsen om etikk i krig og filosofers samfunnsansvar.

Du gjorde et vellykket forsvar av din doktorgrad «The Moral Equality of Soldiers» nå i oktober. Der beveger du deg innenfor det som kan kalles rettferdig krig-tradisjonen. Hva er det?

Rettferdig krig-tradisjonen stiller et spørsmål som går tilbake til Augustin: er det noen gang moralsk tillatt å gå til krig? Utgangspunktet til Augustin var den tidlig-kristne tradisjonens sterke antagelse mot krig og drap. Kunne denne noen gang fravikes? Augustin og rettferdig krig-tradisjonen svarer at, ja, i visse tilfeller kan det være moralsk riktig å gå til krig, men kun hvis motparten har gjort seg skyldig i noe selv. Det bygger på en analogi med selvforsvar: Hvis en selv eller i noen tilfeller andre blir angrepet er det rett å forsvare seg, avverge angrep og gjenopprette den opprinnelige tilstanden.

Rettferdig krig-tradisjonen er i utgangspunktet en avgrensning av mulighetene til å gå til krig i forhold til en mer aggressiv hellig krig-tradisjon og en tradisjon for erobningskriger. Imidlertid er det stor forskjell på hvor offensivt eller defensivt man

tolker begrepet rettferdig krig. Begrepet kan fortolkes offensivt avhengig av hva man regner som aggresjon, eller hva slags type urett som kan begås.

Michael Walzer argumenterer for at man kan snakke om en rettferdig og en urettferdig side i krig, men at soldatene har lik moralsk status uavhengig av hvilken side de er på. Det er et syn som har blitt utfordret de siste årene. Du forsvarer tanken om lik moralsk status et stykke på vei. Hvordan?

I utgangspunktet er det basert på en intuisjon om at soldater ikke er kriminelle fordi de er på feil side. Vi ser på soldater på en annen måte enn vi ser på gangstere. Jeg argumenterer for at man kan se på dem som like delvis ved et epistemisk argument basert på usikkerhet i forhold til hvilken side som er den «rettferdige». Det er stor grad av usikkerhet både i teorien og i praksis, og gitt denne usikkerheten blant politikere, filosofer og jurister er det ekstremt mye å kreve av soldater at de skal vite hvorvidt de er på «rettferdig side» eller ikke. For det andre har soldater en bestemt representativ rolle – de representerer samfunnet, og i kraft av denne rollen har de noen rollespesifikke plikter og kan tillate seg å gjøre det rollen krever. Soldater er utøvere av politiske beslutninger og samfunnets vilje; de representerer ikke seg selv.

For det tredje står soldatene i et moralsk dilemma, hvis man går ut i fra et verdippluralistisk synspunkt, hvor det finnes mange ulike nivåer av moralske

Det paradoksale er at soldater har rett til å drepe fordi de er lovlige soldater, representanter for et kollektiv, men spørsmålet er hvilken rett staten kan ha til å frata noen individer retten til liv ved å sende dem ut i krig som representanter for staten.

ILLUSTRASJON: RUBEN RØSLER

plikter som kan stå i konflikt med hverandre: Man har forpliktelser i forhold til en stat, man har personlige forpliktelser, og man har plikter overfor alle mennesker. Det er ikke gitt at det ene settet av plikter alltid er trumf. I et eksempel jeg pleier å bruke forteller filosofen Cheyney Ryan om en av sine studenter som kommer til ham og ønsker å verve seg som soldat til Irak. Han resonnerer at det er bedre at *han* reiser enn at en av hans kompiser som har kone eller mann og barn må reise isteden. Det er et moralsk argument og en sterkt opplevd moralsk plikt som er like gyldig som plikten til ikke å delta i en urettferdig krig. Dette er et moralsk dilemma som soldaten ikke selv er ansvarlig for å være satt i: Det ansvaret ligger på de politiske myndighetene.

Soldatene er ikke rettferdiggjort i en objektiv forstand, men de er unnskyldt eller ekskulpert, subjektivt rettferdiggjort. Hvert enkelt individ er heller ikke automatisk unnskyldt – man kan ha ulike motivasjoner for å verve seg til en krig som gjør at man faktisk begår en urett. Imidlertid vil disse finnes på begge sider, nettopp fordi man ikke kan være sikker på hvorfor krigen er riktig. Det er rett og slett for mye moralsk flaks og uflaks involvert

til at man kan postulere at en hel gruppe soldater er kriminelle kun på bakgrunn av hvilken side de kjemper for.

Dette er spesielt viktig for den gjensidige retten til å drepe som vil være asymmetrisk mellom soldater hvis man skulle gjennomføre et slikt regime, og det mener jeg ville være dypt urettferdig ovenfor de som havner på feil side uten å kunne klandres for dette.

Walzer mener at det følger av symmetriesen at soldater også har en lik rett til å drepe hverandre. Du deler ikke det synet?

Jeg er ikke villig til å gå så langt som at den gir en udiskutabel rett til å drepe. Jeg forsvarer den moralske likheten til soldater, men ikke i den forstand at man har rett til å drepe på begge sider. Likhetstesen baserte seg på at soldater er moralsk uskyldige i relevant forstand, at de ikke har gjort noe som gjør at de mister retten til å ikke bli drept. Da kan ikke motparten ha en rett til å drepe, men det gjelder både på rettferdig og urettferdig side. Man står da igjen med en paradoks situasjon hvor soldater ikke har en rett til å drepe hverandre.

På det kollektive nivået er det riktig å si at den rettferdige siden har en rett til å drepe, så lenge man vet hvilken side som er rettferdig. I teorien kan man anta det. En forsvarer har rett til å drepe en aggressor, men ikke omvendt. Imidlertid må man også se på det individuelle nivået, for soldater er individer og ikke bare representanter for kollektiver.

På det nivået mener jeg de stridende partene er like, men med en ikke-eksisterende rett til å drepe hverandre. De kan likevel ha en gjensidig unnskyldning for å gjøre det når de først er i kamp. Vi kan ikke pålegge soldater en plikt til ikke å forsvare seg. Dermed kommer man inn på hvem som i siste instans står for overgrepet mot soldaters rettigheter og det argumenterer jeg for er de politiske ansvarlige. Det paradoksale er at soldater har rett til å drepe fordi de er lovlige soldater, representanter for et kollektiv, men spørsmålet er hvilken rett staten kan ha til å frata noen individer retten til liv ved å sende dem ut i krig som representanter for staten.

Du skriver at rettferdig krig er et moralsk inkoherent begrep, med mindre noen ideelle betingelser er oppfylt. Hvordan?

Hvis det hadde vært sånn at alle soldater hadde gitt informert samtykke til å delta i en bestemt krig så kunne man tenke seg at deres rettigheter ikke ble krenket i kamp. Da tilslutter man seg spillereglene på informert grunnlag. Ved samtykke løses motparten fra sin plikt, og da vil man kunne si at det ikke er en rettighetskrenkelse når soldater dreper hverandre i krig. Det er imidlertid en ideell betingelse og ikke et veldig sannsynlig regime å få gjennomført verken nasjonalt eller globalt. I stedet står vi igjen med dette: Hvis rettferdig krig har en antagelse om å ikke drepe uskyldige, og soldater på begge sider er uskyldige, kan rettferdig krig aldri være rettferdig.

Hvis man aksepterer ditt syn på rettferdig krig og soldaters moralske status, bør det ha noen implikasjoner for hvordan vi utformer nasjonale eller internasjonale lover i forhold til krig?

Jeg mener at det følger at flere typer handlinger burde bli forbudt i krig enn det som er tilfelle i dag. Nå er det slik at en politisk leder kan sies å bryte krigens regler hvis han har beordret overgrep mot sivile, men ikke for å bruke sine egne soldater som kanonføde. En konsekvens av at soldaters moralske rettigheter blir brutt i krig, at man gjør vold

mot dem ved å bruke dem som instrumenter, er at soldatene burde hatt større beskyttelse i internasjonalt lovverk. Etter dagens regelverk er det verken ansett som galt eller ulovlig å la tusenvis av soldater dø for en meter land om dagen, slik det ble gjort under første eller andre verdenskrig. Jeg mener det følger at man skal heve terskelen for hva det er tillatt å gjøre mot sine egne og andre staters soldater. Videre burde politiske ledere i større grad stilles til ansvar for urettferdige og unødvendige kriger, ikke bare i forhold til andre stater, men også i forhold til sine egne soldater.

På ett vis følger det også ganske direkte fra mine argumenter at verneplikten burde avskaffes. Det er imidlertid mange andre tungtveiende grunner til å beholde et slikt forsvar, blant annet at verneplikten kan synes å skaffe til veie folk med større personlige ressurser enn ved et frivillig forsvar. Det er også et spørsmål om sosial rettferdighet. Verneplikten er il-liberal, men problemstillingen har for mange nyanser til at jeg vil anbefale det ene eller det andre. Man bør imidlertid ha en reservasjonsrett: altså, soldater og offiserer bør ha muligheten til å reservere seg fra å kjempe i kriger de ikke kan stå inne for.

Ditt arbeid med disse spørsmålene bringer deg som filosof nær spørsmål om politikk og lov. Hva er filosofens rolle i forhold til å uttale seg utenom det rent teoretiske?

Det er en del av filosofens rolle å komme med innspill til denne typen spørsmål. Imidlertid er det like viktig å være forsiktig med å trekke for klare politiske konklusjoner tatt på bakgrunn av en tilspisset argumentasjonsform. Vi bruker ofte ekstreme eksempler som kan være intellektuelt veldig overbevisende, men som i praksis er helt absurde. Det kan være farlig når disse brukes som intuisjonspumper i den offentlige debatt. Å være oppmerksom på dette er en del av filosofens samfunnsansvar. Vi bør vokte oss for å trekke slutninger på bakgrunn av ekstreme tankeeksperimenter og servere disse i offentligheten. Se bare på hvordan ticking-bomb scenarier blir brukt i USAs «krig mot terror» for å rettferdiggjøre en oppmykning av forbudet mot tortur.

Et av de interessante aspektene ved doktoravhandlingen din er diskusjonen rundt akkurat dette: Hvilke praktiske konsekvenser den filosofiske diskusjonen om soldatenes moralske status skal ha?

Det er viktig å skille mellom to nivåer i rettferdig-

hetstenkning: Hvilke regler som skal gjelde for et samfunn, og begrunnelsen for dem i en mer ideell moralsk debatt. Så er spørsmålet hvor tett disse to nivåene ligger. Jeff McMahan, som argumenterer for asymmetriesen, argumenterer for at når vi ser på hva moralfilosofien forteller oss, så er soldater ulike og bare den ene siden har rett til å drepe. Hvis man derimot ser på de praktiske konsekvensene er det likevel best å opprettholde dagens regelverk, som er basert på en tanke om symmetrisk rett til å drepe for soldater. McMahan og jeg vurderer ulikt hvor fjern moralteorien kan være fra det praktiske nivået, men jeg tror også at det er viktig å holde klart at det er to nivåer her.

Litt av problemet med McMahans ståsted er at argumentene hans for asymmetriesen er mye sterkere enn argumentene for at asymmetriesen ikke bør ha noen politiske konsekvenser. Bakgrunnen for å jobbe med dette er nettopp en frykt for at asymmetriteoretikerne undergraver tanken om at fienden er, som Michael Walzer skriver, en «poor sod just like me». Hvis dette undergraves, og begge sidene tror de har rett, kan det føre til enda mindre hen-

syntaken til fiendtlige soldater. Her er man igjen tilbake til viktigheten av forsiktighet: de moralske argumentene kan brukes til å legitimere regler som filosofen selv ikke alltid vil være enig i.

Så filosofens rolle og samfunnsansvar er å være svært forsiktig?

Det er viktig. Filosofen er nettopp trent i argumentasjon og våre argumenter bør bære en viss vekt, i hvert fall hvis det skal være mulig å legitimere vårt arbeid som etikere. Nettopp derfor bør vi være forsiktige. Filosofen skal drive med en avdekkingsprosess og undersøke de selvfølgelige prinsippene som politikere kan referere til hele tiden, og se hvilke konsekvenser som faktisk følger av disse. Alternativt kan man slå hull på selvrettferdig retorikk og minne om de problemene som denne retorikken kan føre til.

Vi må tro på at våre argumenter den ene eller andre veien faktisk kan ha en virkning på hvordan politikk utformes.

LIKER DU Å TEGNE ELLER TA BILDER?

Trenger du et sted å få vist fram arbeidene dine?
Filosofisk supplement trenger både bilder og illustrasjoner.

Send oss en mail med skisser, bilder eller ideer på e-post:
filosofisk-supplement@ifikk.uio.no

Mer info finner du også på vår hjemmeside <http://foreninger.uio.no/filosofisk-supplement/>